

Procese QED în câmpuri laser intense
tema 12

M. Penția

February 18, 2021

”Verbum sapienti sat est”

Cuprins

1	Câmpuri clasice	4
1.1	De la mecanica clasică la câmpuri clasice și cuantice	4
1.2	De la mecanica clasică la mecanica cuantică	5
1.3	De la mecanica clasică la câmpuri clasice	7
1.3.1	Sistem discret n oscilatori legați - cu număr finit de grade de libertate	7
1.3.2	Sistem finit cu $n \rightarrow \infty$ mase oscilante - coardă elastică	9
1.3.3	Câmp scalar ϕ - sistem continuu cu număr infinit de grade de libertate	10
1.3.4	Câmp scalar real masiv φ (Klein-Gordon)	11
1.3.5	Câmp scalar complex masiv φ și φ^* (Klein-Gordon)	12
1.3.6	Câmp Schrödinger real și complex	13
1.3.7	Câmp Dirac	14
1.3.8	Câmp Maxwell	15
2	Câmpuri cuantice	16
2.0.9	Oscilatorul armonic în mecanica cuantică și teoria câmpurilor cuantice	16
2.1	Cuantificarea câmpurilor (cuantificarea a II-a)	17
2.1.1	Ecuatiile de câmp cuantic Schrödinger real $\hat{\psi}$	17
2.1.2	Ecuatiile de câmp cuantic scalar (Klein-Gordon) $\hat{\phi}$	18
2.1.3	Ecuatiile de câmp cuantic scalar (Klein-Gordon) $\hat{\pi}$	19
2.1.4	Operatorii de câmp scalar (Klein-Gordon) $\hat{\alpha}_k$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger$	21
2.2	Soluții de câmp cuantic scalar (Klein-Gordon) $\hat{\phi}$ și $\hat{\pi}$	21
2.2.1	Soluții discrete și soluții continui de câmp cuantic scalar	22
2.3	Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții discrete	22
2.3.1	Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții discrete (cont.)	23
2.3.2	Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții discrete (cont.)	23
2.3.3	Hamiltonian prin operator număr de particule - sol. discrete	24
2.4	Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții continui	24
2.4.1	Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții continui	25
2.5	Test	25

Capitol 1

Câmpuri clasice

1.1 De la mecanica clasică la câmpuri clasice și cuantice

- **Trecerea de la mecanica clasică la mecanica cuantică** (cuantificarea I) se face prin

înlocuirea

mărimi fizice \rightarrow operatori

Coordonata și impulsul devin operatori $\hat{x} = x$; $\hat{p} = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x}$

Operatorii \hat{x} și \hat{p} satisfac *relația de comutare* $[\hat{x}, \hat{p}] \equiv \hat{x}\hat{p} - \hat{p}\hat{x} = i\hbar$ (1.1)

Exemplu: Operatorul Hamilton pentru oscilatorul armonic este: $\hat{H} = \frac{1}{2m}\hat{p}^2 + \frac{1}{2}k\hat{x}^2$ (1.2)

- In mecanica clasică, descriem *poziția* prin coordonatele \vec{x} . Printr-o transformare de coordonate (ex. rotația unei bare) are loc transformarea reciprocă a coordonatelor ($x \leftrightarrow y$).

La fel, câmpurile \vec{E} și \vec{B} de exemplu, se pot transforma reciproc ($\vec{B} \leftrightarrow \vec{E}$).

Ecuțiile de mișcare din mecanică ne dădeau variația coordonatei x în funcție de timp t .

Aceasta arată că putem trata asemănător componentele câmpurilor cu cele de coordonate.

In teoria (clasică a) câmpului vom descrie mărimea urmărită *câmpul* $\varphi(x, t)$ în mod similar în funcție de variabila independentă, care de data asta este 4-coordonata x^μ . Atunci,

- **Trecerea de la mecanica clasică la câmpuri clasice** se face prin înlocuirea:

Coordonate $x_i \rightarrow$ componente de câmp φ_i $x_i \rightarrow \varphi_i(\mathbf{x}, t)$ (1.3)

Viteze $\dot{x}_i \rightarrow$ derivate de câmp $\partial_\mu \varphi_i$ $\frac{dx_i}{dt} \rightarrow \frac{\partial \varphi_i(\mathbf{x}, t)}{\partial x^\mu}$ (1.4)

- **Trecerea de la câmpuri clasice la câmpuri cuantice** (cuantificarea a II-a) se face prin

înlocuirea: *câmpuri clasice* \rightarrow *operatori de câmp*.

Câmpul φ devine operator: $\varphi(x, t) \rightarrow \hat{\varphi}(x, t)$

1.2 De la mecanica clasică la mecanica cuantică

- Trecerea de la mecanica clasică la mecanica cuantică (cuantificarea I) se face prin înlocuirea mărimilor fizice cu operatori:

$$\begin{aligned}
 x &\longrightarrow \hat{x} & p &\longrightarrow \hat{p} = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x} & H(x, p) &\longrightarrow \hat{H}(\hat{x}, \hat{p}) \\
 E &\longrightarrow \hat{E} = i\hbar \frac{\partial}{\partial t} & \{x, p\} &\longrightarrow \frac{1}{i\hbar} [\hat{x}, \hat{p}]
 \end{aligned}
 \tag{1.5}$$

	Ecuția Nerelativistă (Schrödinger)	Ecuția Relativistă (Klein-Gordon)	
Relația energie-impuls	1-dimensional $E = \frac{p^2}{2m}$	1-dimensional $\frac{E^2}{c^2} = p^2 + m^2c^2$	covariant Lorentz $p^\mu = m^2c^2$
Trecerea la operatori diferențiali:	$E \rightarrow i\hbar \frac{\partial}{\partial t} ; p \rightarrow -i\hbar \frac{\partial}{\partial x} \equiv -i\hbar \nabla$		$p^\mu \rightarrow i\hbar \frac{\partial}{\partial x_\mu} \equiv i\hbar \partial^\mu$
Ec. de undă pt. particula liberă	$i\hbar \frac{\partial \psi}{\partial t} + \frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} = 0$	$\frac{1}{c^2} \frac{\partial^2 \psi}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} + \frac{m^2c^2}{\hbar^2} \psi = 0$	$\left(\partial_\mu \partial^\mu + \frac{m^2c^2}{\hbar^2}\right) \psi = 0$
Ec. complex conjugată	$-i\hbar \frac{\partial \psi^*}{\partial t} + \frac{\hbar^2}{2m} \frac{\partial^2 \psi^*}{\partial x^2} = 0$	$\frac{1}{c^2} \frac{\partial^2 \psi^*}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 \psi^*}{\partial x^2} + \frac{m^2c^2}{\hbar^2} \psi^* = 0$	$\left(\partial_\mu \partial^\mu + \frac{m^2c^2}{\hbar^2}\right) \psi^* = 0$
Inmulțim la stânga ec. de bază cu $-i\psi^*$ iar ec. c.c. la dreapta cu $i\psi$ apoi adunarea lor	$\underbrace{\left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial t} + \frac{\partial \psi^*}{\partial t} \psi\right)}_{\frac{\partial}{\partial t}(\psi^* \psi) = \frac{\partial \rho}{\partial t}} + \underbrace{\left(-\frac{i\hbar}{2m} \left(\psi^* \frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} - \frac{\partial^2 \psi^*}{\partial x^2} \psi\right)\right)}_{-\frac{i\hbar}{2m} \frac{\partial}{\partial x} \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial x} - \frac{\partial \psi^*}{\partial x} \psi\right) = \frac{\partial j}{\partial x}} = 0$	$\underbrace{\frac{i}{c^2} \left(\psi^* \frac{\partial^2 \psi}{\partial t^2} - \frac{\partial^2 \psi^*}{\partial t^2} \psi\right)}_{\frac{i}{c^2} \frac{\partial}{\partial t} \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial t} - \frac{\partial \psi^*}{\partial t} \psi\right) = \frac{i}{c} \frac{\partial \rho}{\partial (ct)}} + \underbrace{\left(-i \left(\psi^* \frac{\partial^2 \psi}{\partial x^2} - \frac{\partial^2 \psi^*}{\partial x^2} \psi\right)\right)}_{-i \frac{\partial}{\partial x} \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial x} - \frac{\partial \psi^*}{\partial x} \psi\right) = \frac{\partial j}{\partial x}} = 0$	$\begin{cases} x^\mu \equiv (ct, \vec{x}) ; x_\mu \equiv (ct, -\vec{x}) \\ \partial^\mu \equiv \left(\frac{\partial}{\partial (ct)}, -\frac{\partial}{\partial x_\mu}\right) ; \\ \partial_\mu \equiv \left(\frac{\partial}{\partial (ct)}, \frac{\partial}{\partial x_\mu}\right) \end{cases}$ $\frac{\partial}{\partial x^\mu} \left[i \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial x_\mu} - \frac{\partial \psi^*}{\partial x_\mu} \psi\right) \right] = 0$ j^μ
Ecuția de continuitate	$\frac{\partial \rho}{\partial t} + \frac{\partial j}{\partial x} = 0$	$\frac{1}{c} \frac{\partial \rho}{\partial t} + \frac{\partial j}{\partial x} = 0$	$\partial_\mu j^\mu = 0$
Unde Densitatea ρ și Curentul de probab. j	$\begin{cases} \rho = \psi^* \psi = \psi ^2 \\ j = -\frac{i\hbar}{2m} \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial x} - \frac{\partial \psi^*}{\partial x} \psi\right) \end{cases}$	$\begin{cases} \rho = \frac{i}{c} \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial t} - \frac{\partial \psi^*}{\partial t} \psi\right) \\ j = -i \left(\psi^* \frac{\partial \psi}{\partial x} - \frac{\partial \psi^*}{\partial x} \psi\right) \end{cases}$	$j^0 \equiv c\rho ; j^{1,2,3} \equiv \vec{j}$ $j^\mu = i(\psi^* \partial^\mu \psi - \partial^\mu \psi^* \psi)$
Folosind soluția de undă plană a ecuației de bază, cu înlocuirile:	$\begin{cases} p \cdot x = p_\mu x^\mu = Et - \vec{p} \cdot \vec{x} \\ k \cdot x = k_\mu x^\mu = \omega t - \vec{k} \cdot \vec{x} = \frac{E}{\hbar} t - \frac{\vec{p}}{\hbar} \cdot \vec{x} \end{cases}$	$\begin{aligned} \psi &= N e^{-i(Et - \vec{p} \cdot \vec{x})/\hbar} \\ &\equiv N e^{-i(\omega t - \vec{k} \cdot \vec{x})} \\ \psi^* &= N^* e^{i(Et - \vec{p} \cdot \vec{x})/\hbar} \\ &\equiv N^* e^{i(\omega t - \vec{k} \cdot \vec{x})} \end{aligned}$	$\begin{aligned} \psi &= N e^{-i p \cdot x/\hbar} \\ &\equiv N e^{-i k \cdot x} \\ \psi^* &= N^* e^{i p \cdot x/\hbar} \\ &\equiv N^* e^{i k \cdot x} \end{aligned}$
Densitatea și curentul de probabilitate pt. unda plană	$\begin{cases} \rho = N ^2 \\ \vec{j} = \frac{\vec{p}}{m} N ^2 \end{cases}$	$\begin{cases} c\rho = i \left(-2i \frac{E}{\hbar}\right) N ^2 = 2 \frac{E}{\hbar} N ^2 \\ \vec{j} = -i \left(2i \frac{\vec{p}}{\hbar}\right) N ^2 = 2 \frac{\vec{p}}{\hbar} N ^2 \end{cases}$	$j^\mu = 2 \frac{p^\mu}{\hbar} N ^2$

Ecuția Relativistă - Dirac			
Relația energie-impuls	$\frac{E}{c} = \boldsymbol{\alpha} \cdot \mathbf{p} + \beta mc$	In reprezentarea Dirac-Pauli $\boldsymbol{\alpha} = \begin{pmatrix} 0 & \boldsymbol{\sigma} \\ \boldsymbol{\sigma} & 0 \end{pmatrix}, \beta = \begin{pmatrix} I & 0 \\ 0 & -I \end{pmatrix}$	In reprezentarea Weyl $\boldsymbol{\alpha} = \begin{pmatrix} \boldsymbol{\sigma} & 0 \\ 0 & -\boldsymbol{\sigma} \end{pmatrix}, \beta = \begin{pmatrix} 0 & I \\ I & 0 \end{pmatrix}$
Trecerea la operatori diferențiali: $E \rightarrow i\hbar \frac{\partial}{\partial t}$; $\mathbf{p} \rightarrow -i\hbar \nabla$ $\Rightarrow i\hbar \frac{\partial \psi}{\partial ct} + i\hbar \boldsymbol{\alpha} \cdot \nabla \psi = \beta mc \psi$ înmulțim la stânga cu β și notăm: $\gamma^0 = \beta, \gamma^k = \beta \alpha^k$			
Ecuția Dirac	3-dimensional $i\hbar \gamma^0 \frac{\partial \psi}{\partial ct} + i\hbar \gamma^k \frac{\partial \psi}{\partial x^k} - mc \psi = 0$	covariant Lorentz $(i\hbar \gamma^\mu \partial_\mu - mc) \psi = 0$	
Ecuția Dirac conjugată hermitic	$-i\hbar \frac{\partial \psi^\dagger}{\partial ct} \gamma^0 - i\hbar \frac{\partial \psi^\dagger}{\partial x^k} (-\gamma^k) - mc \psi^\dagger = 0$ ψ^\dagger - conj.hermitic (transp.& c.c.) - linie	pentru a reface forma covariantă, înlăturăm minusul de la γ^k . De aceea, deoarece $\gamma^0 \gamma^k = -\gamma^k \gamma^0$, înmulțim ecuația la dreapta cu γ^0 . notăm $\bar{\psi} \equiv \psi^\dagger \gamma^0$ (spinor adjunct) - linie	
Ec. Dirac adjunctă	$i\hbar \frac{\partial \bar{\psi}}{\partial ct} \gamma^0 + i\hbar \frac{\partial \bar{\psi}}{\partial x^k} \gamma^k + mc \bar{\psi} = 0$	$i\hbar \partial_\mu \bar{\psi} \gamma^\mu + mc \bar{\psi} = 0$	
Inmulțim ecuația de bază cu $\bar{\psi}$ la stânga	$i\hbar \bar{\psi} \gamma^0 \frac{\partial \psi}{\partial ct} + i\hbar \bar{\psi} \gamma^k \frac{\partial \psi}{\partial x^k} - mc \bar{\psi} \psi +$	$\bar{\psi} \gamma^\mu \partial_\mu \psi + (\partial_\mu \bar{\psi}) \gamma^\mu \psi =$ $= \partial_\mu \underbrace{(\bar{\psi} \gamma^\mu \psi)}_{j^\mu} = 0$	
apoi ecuația adjunctă cu ψ la dreapta	$i\hbar \frac{\partial \bar{\psi}}{\partial ct} \gamma^0 \psi + i\hbar \frac{\partial \bar{\psi}}{\partial x^k} \gamma^k \psi + mc \bar{\psi} \psi = 0$		
și le adunăm	$\frac{\partial}{\partial ct} \underbrace{(\bar{\psi} \gamma^0 \psi)}_\rho + \frac{\partial}{\partial x^k} \underbrace{(\bar{\psi} \gamma^k \psi)}_{j^k} = 0$		
\Rightarrow Ecuția de continuitate	$\frac{1}{c} \frac{\partial \rho}{\partial t} + \sum_{k=1}^3 \frac{\partial j^k}{\partial x^k}$	$\partial_\mu j^\mu = 0$	
Densitatea și curentul de probab.	$\left\{ \begin{array}{l} \rho \equiv j^0 = \bar{\psi} \gamma^0 \psi = \psi^\dagger \psi = \sum_{i=1}^3 \psi_i ^2 > 0 \\ \vec{j} \equiv j^k = \bar{\psi} \gamma^k \psi = \psi^\dagger \gamma^0 \gamma^k \psi \end{array} \right.$	$j^\mu = \bar{\psi} \gamma^\mu \psi$ dacă j^μ e 4-curentul de ELECTRONI, se înmulțește cu sarcina $-e$: $j^\mu = -e \bar{\psi} \gamma^\mu \psi$	

1.3 De la mecanica clasică la câmpuri clasice

- Trecerea de la mecanica clasică la câmpuri clasice, se face prin înlocuirea variabilelor de coordonată și derivata coordonatei (viteză sau impuls) cu cele de câmp și derivata covariantă a câmpului:

$$\begin{aligned} x_i &\longrightarrow \varphi_\mu & p &\longrightarrow \pi & L(x, \dot{x}) &\longrightarrow \mathcal{L}(\varphi, \dot{\varphi}) \\ \dot{x}_i &\longrightarrow \partial_\mu \varphi \end{aligned} \quad (1.6)$$

1.3.1 Sistem discret n oscilatori legați - cu număr finit de grade de libertate

- Lagrangian
$$L = T - V = \frac{1}{2}m (\dot{y}_1^2 + \dot{y}_2^2 + \dots + \dot{y}_n^2) - \frac{k_t}{2} [(y_1 - 0)^2 + (y_2 - y_1)^2 + \dots + (0 - y_n)^2] \quad (1.7)$$

- Ecuatiile Euler-Lagrange
$$\frac{\partial L}{\partial y_i} - \frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{y}_i} \right) = 0$$

$$\left\{ \begin{array}{l} -k_t (2y_1 - y_2) = m\ddot{y}_1 \\ -k_t (-y_1 + 2y_2 - y_3) = m\ddot{y}_2 \\ -k_t (-y_2 + 2y_3 - y_4) = m\ddot{y}_3 \\ \dots \\ -k_t (-y_{n-2} + 2y_{n-1} - y_n) = m\ddot{y}_{n-1} \\ -k_t (-y_{n-1} + 2y_n) = m\ddot{y}_n \end{array} \right. \quad \text{sau} \quad \omega_0^2 (y_{i-1} - 2y_i + y_{i+1}) = \ddot{y}_i \quad (i = 1, \dots, n) \quad (1.8)$$

unde am notat $\omega_0^2 = \frac{\tau}{ma} = \frac{k_t}{m}$

- Soluții
$$y_i(x_i, t) = \underbrace{A \sin(\kappa x_i)} \cos(\omega t - \phi) \quad (i = 1, \dots, n) \quad (1.9)$$

- Cuantificarea oscilațiilor staționare

Cu condiția la margine $y_{n+1} = 0$
 $(x_{n+1} = (n+1)a)$, din (1.9) avem:

$$\sin(\kappa x_{n+1}) = \sin \left[\underbrace{\kappa(n+1)a}_{=j\pi} \right] = 0$$

- Valorile cuantificate (permise) pentru vectorul de undă κ_j vor fi:

$$\kappa_j = \frac{j\pi}{a(n+1)} \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad (1.10)$$

Folosind cuantificarea vectorului de undă κ_j (1.10) și legătura (??) cu frecvențele ω_j , avem și cuantificarea frecvențelor pentru fiecare grad de libertate j al ansamblului oscilant:

$$\omega_j = 2\omega_0 \sin \left(\kappa_j \frac{a}{2} \right) = 2\omega_0 \sin \left(\frac{j\pi}{2(n+1)} \right) \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad (1.11)$$

- Hamiltonian | (1.12)
-

1.3.2 Sistem finit cu $n \rightarrow \infty$ mase oscilante - coardă elastică

• <u>Lagrangian</u>	$L = T - V = \frac{m}{2} \sum_{i=1}^n \dot{y}_i^2 - \frac{\tau}{2a} \sum_{i=0}^n (y_{i+1} - y_i)^2 \quad (1.13)$
---------------------	--

• <u>Ecuțiile Euler-Lagrange</u>	$\frac{\tau}{a} \left[(y(x+a) - y(x)) - (y(x) - y(x-a)) \right] = \overbrace{\rho a}^m \ddot{y}(x) \quad (1.14)$
-------------------------------------	---

$\frac{\partial L}{\partial y_i} - \frac{d}{dt} \left(\frac{\partial L}{\partial \dot{y}_i} \right) = 0$	la limita $a \equiv \Delta x \rightarrow 0$ } $\tau \frac{\partial^2 y}{\partial x^2} - \rho \frac{\partial^2 y}{\partial t^2} = 0 \quad (1.15)$
---	---

Ec. propagare unde cu $v^2 = \tau/\rho$

• <u>Soluții</u>	$y(x, t) = \underbrace{A \sin(\kappa x)}_{\text{comp. spațială}} \cos(\omega t - \phi) \quad \text{unde} \quad \kappa = \frac{2\pi}{\lambda} \quad (1.16)$
------------------	--

• <u>Cuantificarea oscilațiilor staționare</u> Din condiția la margine $x_n = \ell$ $y(\ell) = 0$ ($\ell = na$), componenta spațială din (1.16) dă:	$\sin(\kappa x_n) = \sin \left[\underbrace{\kappa n a}_{=j\pi} \right] = 0$ $na = \ell \text{ (lungimea corzii)}$
--	---

• <u>Valorile cuantificate</u> (permise) pentru vectorul de undă κ_j vor fi:	$\kappa_j = \frac{j\pi}{na} \quad (j = 1, 2, \dots) \quad (1.17)$
---	---

Prin cuantificarea (1.17) a vectorului de undă κ_j și legătura (??) cu frecvențele ω_j , avem și cuantificarea frecvențelor pentru fiecare grad de libertate j din cele n ale ansamblului oscilant:

cu	$\omega_0^2 = \frac{\tau}{ma} = \frac{k_t}{m}$ $\omega_j = 2\omega_0 \sin\left(\kappa_j \frac{a}{2}\right) = 2\omega_0 \sin\left(\frac{j\pi}{2n}\right) \quad (1.18)$ $(j = 1, 2, \dots)$
----	---

• <u>Lagrangian</u> pentru o distribuție continuu de mase (coardă elastică). A se identifica termenii din (1.13).	$L = T - V = \int_0^\ell \mathcal{L}(x) dx \quad \text{unde}$ $\mathcal{L}(x) = \underbrace{\frac{\rho}{2} \left(\frac{\partial y(x, t)}{\partial t} \right)^2}_T - \underbrace{\frac{\rho v^2}{2} \left(\frac{\partial y(x, t)}{\partial x} \right)^2}_V \quad (1.19)$
---	--

• <u>Hamiltonian</u> pentru o distribuție continuu de mase (coardă elastică)	$\mathcal{H} = \underbrace{\frac{\rho}{2} \left(\frac{\partial y(x, t)}{\partial t} \right)^2}_T + \underbrace{\frac{\rho v^2}{2} \left(\frac{\partial y(x, t)}{\partial x} \right)^2}_V \quad (1.20)$
---	--

1.3.3 Câmp scalar ϕ - sistem continuu cu număr infinit de grade de libertate

<ul style="list-style-type: none"> Trecerea de la mecanica clasică la câmpuri clasice se face conform 	$\begin{aligned} x_i &\longrightarrow \phi_\mu & L(x, \dot{x}) &\longrightarrow \mathcal{L}(\phi, \partial_\mu \phi) \\ \dot{x}_i &\longrightarrow \partial_\mu \phi & p = \frac{\partial L}{\partial \dot{x}} &\longrightarrow \pi = \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \dot{\phi}} \end{aligned} \quad (1.21)$
<ul style="list-style-type: none"> <u>Densitatea de Lagrangian</u> și de <u>impuls de câmp</u> similar cu $p = \frac{\partial L}{\partial \dot{q}}$ 	$L(\phi, \partial_t \phi, \partial_x \phi) = \int dx \mathcal{L}(\phi, \partial_t \phi, \partial_x \phi) \quad (1.22)$ $\mathcal{L} = \overbrace{\frac{1}{2} \frac{1}{c^2} (\partial_t \phi)^2}^T - \overbrace{\frac{1}{2} (\partial_x \phi)^2}^V \quad (1.23)$ $\pi(x, t) = \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_t \phi)} = \frac{1}{c^2} \partial_t \phi$
<ul style="list-style-type: none"> <u>Ecuțiile Euler-Lagrange</u> $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \phi} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \phi)} \right) = 0$ 	$\partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \phi)} \right) = \underbrace{\left(\frac{1}{c^2} \partial_t^2 - \partial_x^2 \right) \phi}_\text{Ec. propagare unde cu } c^2 = 0 \quad (1.24)$
<ul style="list-style-type: none"> <u>Hamiltonianul</u> din mecanică $H(q, p) = p \dot{q} - L$ devine <u>Densitatea de Hamiltonian</u> $\mathcal{H}(\phi, \pi) = \pi (\partial_t \phi) - \mathcal{L}$ 	$\begin{aligned} \mathcal{H}(\phi, \pi) &= \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_t \phi)} \partial_t \phi - \frac{1}{2} \frac{1}{c^2} (\partial_t \phi)^2 + \frac{1}{2} (\partial_x \phi)^2 \\ &= \overbrace{\frac{1}{2} \frac{1}{c^2} (\partial_t \phi)^2}^T + \overbrace{\frac{1}{2} (\partial_x \phi)^2}^V \end{aligned} \quad (1.25)$

1.3.4 Câmp scalar real masiv φ (Klein-Gordon)

Descrive un sistem infinit de oscilatori armonici cuplați.

<ul style="list-style-type: none"> • Densitatea de Lagrangian (cu $\hbar = c = 1$)	$\mathcal{L} = \frac{1}{2} [(\partial_\mu \varphi)^2 - m^2 \varphi^2] = \frac{1}{2} [(\partial_t \varphi)^2 - (\nabla \varphi)^2 - m^2 \varphi^2] \quad (1.26)$ unde $(\partial_\mu \varphi)^2 = \partial_\mu \varphi \partial^\mu \varphi$ iar $\pi = \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial_t \varphi} = \partial^t \varphi = \partial_t \varphi$
<ul style="list-style-type: none"> • Ecuațiile Euler-Lagrange $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \varphi} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \varphi)} \right) = 0$	$(\partial_\mu \partial^\mu + m^2) \varphi = (\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2) \varphi = 0 \quad (1.27)$
<ul style="list-style-type: none"> • Densitatea de Hamiltonian (analog $H = p\dot{q} - L$)	$\begin{aligned} \mathcal{H} &= \pi \partial_t \varphi - \mathcal{L} = (\partial_t \varphi)^2 - \frac{1}{2} [(\partial_t \varphi)^2 - (\nabla \varphi)^2 - m^2 \varphi^2] \\ &= \frac{1}{2} [(\partial_t \varphi)^2 + (\nabla \varphi)^2 + m^2 \varphi^2] \end{aligned} \quad (1.28)$

1.3.5 Câmp scalar complex masiv φ și φ^* (Klein-Gordon)

• <u>Densitatea de Lagrangian</u> (cu $\hbar = c = 1$)	$\mathcal{L} = \partial_\mu \varphi^* \partial^\mu \varphi - m^2 \varphi^* \varphi \equiv \dot{\varphi}^* \dot{\varphi} - \nabla \varphi^* \cdot \nabla \varphi - m^2 \varphi^* \varphi$ (1.29)
--	---

• <u>Ecuțiile Euler-Lagrange</u> $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \varphi_i} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \varphi_i)} \right) = 0$	$(\partial_\mu \partial^\mu + m^2) \varphi^* \equiv (\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2) \varphi^* = 0$ (1.30)
	$(\partial_\mu \partial^\mu + m^2) \varphi \equiv (\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2) \varphi = 0$ (1.31)

• <u>Soluțiile de câmp liber scalar real</u> $\varphi(\vec{x}, t)$ și complex $\varphi^*(\vec{x}, t)$ sunt unde plane (vezi Tabel pag. ??):	$\begin{cases} \varphi(\vec{x}, t) = \alpha(\vec{k}) e^{-i(\omega t - \vec{k} \cdot \vec{x})} \\ \varphi^*(\vec{x}, t) = \alpha^*(\vec{k}) e^{i(\omega t - \vec{k} \cdot \vec{x})} \end{cases}$ (1.32)
---	--

• <u>Soluția generală de câmp scalar</u> este o superpoziție (dezvoltare Fourier (vezi (??)) de unde plane φ și φ^* . $k \cdot x = \omega t - \vec{k} \cdot \vec{x}$, iar $d^4 k = dk^0 d^3 \vec{k} = dE d^3 \vec{p} = d^4 p$ și integrăm după energie.	$\varphi(\vec{x}, t) = \int d^4 k (\alpha_{\vec{k}} e^{-ik \cdot x} + \alpha_{\vec{k}}^* e^{ik \cdot x})$ (1.33)
	efectuând integrarea după dE cu condiția de conservare a energiei: $\delta(p^2 - m^2) = \delta(E^2 - \vec{p} ^2 - m^2)$,
	$\varphi(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} (\alpha_{\vec{k}} e^{-ik \cdot x} + \alpha_{\vec{k}}^* e^{ik \cdot x})$ (1.34)

1.3.6 Câmp Schrödinger real și complex

• <u>Densitatea de Lagrangian</u>	$\mathcal{L} = i\hbar\varphi^*\dot{\varphi} - \frac{\hbar^2}{2m}\nabla\varphi^* \cdot \nabla\varphi - V\varphi^*\varphi \quad (1.35)$
• <u>Ecuțiile Euler-Lagrange</u>	$i\hbar\frac{\partial\varphi}{\partial t} = -\frac{\hbar^2}{2m}\nabla^2\varphi + V\varphi \quad (1.36)$
$\frac{\partial\mathcal{L}}{\partial\varphi_i} - \partial_\mu\left(\frac{\partial\mathcal{L}}{\partial(\partial_\mu\varphi_i)}\right) = 0$	$-i\hbar\frac{\partial\varphi^*}{\partial t} = -\frac{\hbar^2}{2m}\nabla^2\varphi^* + V\varphi^* \quad (1.37)$
• <u>Soluțiile de câmp liber Schrödinger real</u> $\varphi(\vec{x}, t)$ și complex $\varphi^*(\vec{x}, t)$ sunt unde plane:	$\begin{cases} \varphi(\vec{x}, t) = \alpha e^{-i(\omega t - \vec{k}\cdot\vec{x})} \\ \varphi^*(\vec{x}, t) = \alpha^* e^{i(\omega t - \vec{k}\cdot\vec{x})} \end{cases} \quad (1.38)$
• <u>Soluția generală de câmp Schrödinger</u> este o superpoziție (dezvoltare Fourier (vezi (??)) de unde plane φ și φ^* . $k \cdot x = \omega t - \vec{k} \cdot \vec{x}$, iar $d^4k = dk^0 d^3\vec{k} = dE d^3\vec{p} = d^4p$ și integrăm după energie.	$\varphi(\vec{x}, t) = \int d^4k (\alpha_{\vec{k}} e^{-ik \cdot x} + \alpha_{\vec{k}}^* e^{ik \cdot x}) \quad (1.39)$ <p>efectuând integrarea după dE cu condiția de conservare a energiei: $\delta(p^2 - m^2) = \delta(E^2 - \vec{p} ^2 - m^2)$,</p> $\varphi(x) = \int \frac{d^3\vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} (\alpha_{\vec{k}} e^{-ik \cdot x} + \alpha_{\vec{k}}^* e^{ik \cdot x}) \quad (1.40)$

1.3.7 Câmp Dirac

<ul style="list-style-type: none"> • <u>Densitatea de Lagrangian</u> 	$\mathcal{L} = i \hbar \bar{\varphi} \gamma^\mu \partial_\mu \varphi - m \bar{\varphi} \varphi \quad (1.41)$ <p>unde $\bar{\varphi} = \varphi^\dagger \gamma^0$</p>
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Ecuțiile Euler-Lagrange</u> $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \varphi_i} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu \varphi_i)} \right) = 0$	$i \hbar \gamma^\mu \partial_\mu \varphi - m c \varphi = 0 \quad (1.42)$ $i \hbar \partial_\mu \bar{\varphi} \gamma^\mu + m c \bar{\varphi} = 0 \quad (1.43)$
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Soluțiile de câmp liber Dirac real</u> $\varphi(\vec{x}, t)$ și adjunct $\bar{\varphi}(\vec{x}, t)$ sunt unde plane: 	$\begin{cases} \varphi(\vec{x}, t) = u(\vec{p}) e^{-i p \cdot x} \\ \bar{\varphi}(\vec{x}, t) = v(\vec{p}) e^{i p \cdot x} \end{cases} \quad (1.44)$
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Spinorii</u> 	$u^{(1,2)} = N \begin{pmatrix} 1 \\ 0 \\ \frac{\boldsymbol{\sigma} \cdot \mathbf{p}}{E+m} \\ 0 \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} 0 \\ 1 \\ 0 \\ \frac{\boldsymbol{\sigma} \cdot \mathbf{p}}{E+m} \end{pmatrix} \quad v^{(1,2)} = N \begin{pmatrix} \frac{-\boldsymbol{\sigma} \cdot \mathbf{p}}{ E +m} \\ 0 \\ 1 \\ 0 \end{pmatrix}, \begin{pmatrix} 0 \\ \frac{-\boldsymbol{\sigma} \cdot \mathbf{p}}{ E +m} \\ 0 \\ 1 \end{pmatrix} \quad (1.45)$

1.3.8 Câmp Maxwell

<ul style="list-style-type: none"> • <u>Densitatea de Lagrangian</u> 	$\mathcal{L} = -\frac{1}{4}F_{\mu\nu}F^{\mu\nu} - \mu_0 j^\mu A_\mu \quad (1.46)$ $F_{\mu\nu} = \partial_\mu A_\nu - \partial_\nu A_\mu \quad ; \quad F^{\mu\nu} = \partial^\mu A^\nu - \partial^\nu A^\mu \quad (1.47)$
<ul style="list-style-type: none"> • <u>Ecuțiile Euler-Lagrange</u> $\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial A_\nu} - \partial_\mu \left(\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\partial_\mu A_\nu)} \right) = 0$	$\partial_\mu F^{\mu\nu} = \mu_0 j^\nu \quad (1.48)$

Capitol 2

Câmpuri cuantice

- Trecerea de la câmpuri clasice la câmpuri cuantice (cuantificarea a II-a) se face prin înlocuirea câmpurilor și a derivatelor de câmp cu operatorii corespunzători.

$$\begin{array}{lll}
 \varphi \longrightarrow \hat{\varphi} & \pi \longrightarrow \hat{\pi} & \mathcal{H}(\varphi, \pi) \longrightarrow \hat{\mathcal{H}}(\hat{\varphi}, \hat{\pi}) \\
 \varphi^* \longrightarrow \hat{\varphi}^\dagger & \pi^* \longrightarrow \hat{\pi}^\dagger & \{ \varphi, \pi \} \longrightarrow \frac{1}{i\hbar} [\hat{\varphi}, \hat{\pi}]
 \end{array} \quad (2.1)$$

2.0.9 Oscilatorul armonic în mecanica cuantică și teoria câmpurilor cuantice

- In cazul oscilatorului armonic, înlocuim operatorii \hat{x} și \hat{p} prin \hat{a} și \hat{a}^\dagger (complex-conjugat-ul lui \hat{a}) astfel ca relația de comutare (1.1) să devină $[\hat{a}, \hat{a}^\dagger] = 1$ (vezi (2.4)).
- Inlocuim în Hamiltonian (1.2) operatorii \hat{x} și \hat{p} prin \hat{a} și \hat{a}^\dagger complex conjugăți:

$$\hat{a} = \frac{1}{\sqrt{2\hbar\omega}} \left(\sqrt{k} \hat{x} + i \frac{\hat{p}}{\sqrt{m}} \right) \quad ; \quad \hat{a}^\dagger = \frac{1}{\sqrt{2\hbar\omega}} \left(\sqrt{k} \hat{x} - i \frac{\hat{p}}{\sqrt{m}} \right) \quad (2.2)$$

Coefficienții s-au ales astfel încât $[\hat{x}, \hat{p}] = i\hbar$ trece în $[\hat{a}, \hat{a}^\dagger] = 1$. Se verifică imediat:

$$\hat{a}\hat{a}^\dagger = \frac{1}{2\hbar\omega} \left(k\hat{x}^2 - i\sqrt{\frac{k}{m}}\hat{x}\hat{p} + i\sqrt{\frac{k}{m}}\hat{p}\hat{x} + \frac{1}{m}\hat{p}^2 \right) = \frac{1}{\hbar\omega} \left(\frac{1}{2}k\hat{x}^2 + \frac{1}{2m}\hat{p}^2 - \frac{i}{2}\omega(i\hbar) \right) = \frac{1}{\hbar\omega} \left(\hat{H} + \frac{1}{2}\hbar\omega \right)$$

$$\hat{a}^\dagger\hat{a} = \frac{1}{2\hbar\omega} \left(k\hat{x}^2 + i\sqrt{\frac{k}{m}}\hat{x}\hat{p} - i\sqrt{\frac{k}{m}}\hat{p}\hat{x} + \frac{1}{m}\hat{p}^2 \right) = \frac{1}{\hbar\omega} \left(\frac{1}{2}k\hat{x}^2 + \frac{1}{2m}\hat{p}^2 + \frac{i}{2}\omega(i\hbar) \right) = \frac{1}{\hbar\omega} \left(\hat{H} - \frac{1}{2}\hbar\omega \right)$$

- Din fiecare expresie de mai sus putem exprima Hamiltonian-ul: $\hat{H} = \hbar\omega \left(\hat{a}\hat{a}^\dagger - \frac{1}{2} \right)$ și $\hat{H} = \hbar\omega \left(\hat{a}^\dagger\hat{a} + \frac{1}{2} \right)$ (2.3)

- Comutatorul: $[\hat{a}, \hat{a}^\dagger] = \hat{a}\hat{a}^\dagger - \hat{a}^\dagger\hat{a} = \frac{1}{\hbar\omega} \left(\hat{H} + \frac{1}{2}\hbar\omega \right) - \frac{1}{\hbar\omega} \left(\hat{H} - \frac{1}{2}\hbar\omega \right) = \frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$ (2.4)

- Comutatorii: $[\hat{a}, \hat{H}] = \hbar\omega\hat{a}$; $[\hat{a}^\dagger, \hat{H}] = -\hbar\omega\hat{a}^\dagger$ (2.5)

- Din (2.2), cu $k = m\omega^2$, exprimăm vechii operatori \hat{x} și \hat{p} prin cei noi \hat{a} și \hat{a}^\dagger

$$\hat{x} = \sqrt{\frac{\hbar}{2m\omega}} (\hat{a} + \hat{a}^\dagger) \quad ; \quad \hat{p} = -i\sqrt{\frac{m\omega\hbar}{2}} (\hat{a} - \hat{a}^\dagger) \quad (2.6)$$

- Prin adunarea expresiilor (2.3), rezultă Hamiltonian-ul oscilatorului armonic: $\hat{H} = \frac{1}{2}\hbar\omega (\hat{a}\hat{a}^\dagger + \hat{a}^\dagger\hat{a})$ (2.7)

2.1 Cuantificarea câmpurilor (cuantificarea a II-a)

- Cuantificarea *câmpurilor clasice* pentru a obține *câmpuri cuantice* se face asemănător cum s-a trecut de la *mecanica clasică* la *mecanica cuantică* prin trecerea de la mărimile fizice la operatori. Aici trecerea se face de la câmpuri (funcții de valori reale) la operatori hermitici $\psi(x) \rightarrow \hat{\psi}(x)$ și $\pi(x) \rightarrow \hat{\pi}(x)$.

2.1.1 Ecuațiile de câmp cuantic Schrödinger real $\hat{\psi}$

- Ecuațiile de mișcare pentru operatori $\hat{\psi}_i(\vec{x}, t)$; $\hat{\psi}_i^\dagger(\vec{x}, t)$ (ecuațiile Heisenberg) sunt

$$i\hbar \frac{d\hat{\psi}_i(x)}{dt} = [\hat{\psi}_i(x), \hat{H}_{Sch}] \quad ; \quad i\hbar \frac{d\hat{\psi}_i^\dagger(x)}{dt} = [\hat{\psi}_i^\dagger(x), \hat{H}_{Sch}] \quad (2.8)$$

- Hamiltonian-ul de câmp Schrödinger exprimat prin operatorii $\hat{\psi}$ și $\hat{\psi}^\dagger$ (ψ^* e înlocuit cu operatorul hermitic adjunct $\hat{\psi}^\dagger$):

$$\hat{H}_{Sch} = \int \left(\frac{\hbar^2}{2m} \hat{\nabla} \hat{\psi}^\dagger \cdot \hat{\nabla} \hat{\psi} + V \hat{\psi}^\dagger \hat{\psi} \right) d^3 \vec{x} \quad (2.9)$$

- *Relațiile de comutare* pentru $\hat{\psi}$ și $\hat{\psi}^\dagger$ la același t_0 , se obțin prin trecerea $\hat{x} \rightarrow \hat{\psi}$ și $\hat{p} \rightarrow \hat{\pi} = i\hbar \hat{\psi}^\dagger$ a relațiilor $[\hat{x}_i, \hat{x}_j] = [\hat{p}_i, \hat{p}_j] = 0$ și $[\hat{x}_i, \hat{p}_j] = i\hbar \delta_{ij}$

$$[\hat{\psi}(\vec{x}, t_0), \hat{\psi}(\vec{x}', t_0)] = [\hat{\psi}^\dagger(\vec{x}, t_0), \hat{\psi}^\dagger(\vec{x}', t_0)] = 0$$

$$[\hat{\psi}(\vec{x}, t_0), \hat{\psi}^\dagger(\vec{x}', t_0)] = i\hbar \delta^3(\vec{x} - \vec{x}')$$

(2.10)

- Pentru câmp Schrödinger real evaluăm comutat. (notăm $\hat{\psi}' \equiv \hat{\psi}(\vec{x}')$ ș.a.)

$$[\hat{\psi}, \hat{H}_{Sch}] = \left[\hat{\psi}, \int \frac{\hbar^2}{2m} \hat{\nabla}' \hat{\psi}'^\dagger \cdot \hat{\nabla}' \hat{\psi}' d^3 \vec{x}' \right] + \left[\hat{\psi}, \int V' \hat{\psi}'^\dagger \hat{\psi}' d^3 \vec{x}' \right]$$

- In 1-ul termen facem integrarea prin părți

$$\int \underbrace{\hat{\nabla}' \hat{\psi}'^\dagger}_{dv} \cdot \underbrace{\hat{\nabla}' \hat{\psi}'}_u d^3 \vec{x}' = - \int \hat{\psi}'^\dagger \hat{\nabla}'^2 \hat{\psi}' d^3 \vec{x}'$$

termenul	
uv	$\rightarrow 0$
$\hat{\psi}$	$\rightarrow 0$
pt. x	$\rightarrow \infty$

$$[\hat{\psi}, \int \hat{\nabla}' \hat{\psi}'^\dagger \cdot \hat{\nabla}' \hat{\psi}' d^3 \vec{x}'] = - [\hat{\psi}, \int \hat{\psi}'^\dagger \hat{\nabla}'^2 \hat{\psi}' d^3 \vec{x}'] = - \int [\hat{\psi}, \hat{\psi}'^\dagger] \hat{\nabla}'^2 \hat{\psi}' d^3 \vec{x}' = - \int \delta^3(\vec{x} - \vec{x}') \hat{\nabla}'^2 \hat{\psi}' d^3 \vec{x}' = - \hat{\nabla}^2 \hat{\psi}$$

- In al 2-lea termen, folosim relațiile de comutare (2.10), acesta devine:

$$\int V' (\hat{\psi} \hat{\psi}'^\dagger \hat{\psi}' - \hat{\psi}'^\dagger \hat{\psi}' \hat{\psi}) d^3 \vec{x}' = \int V' (\hat{\psi} \hat{\psi}'^\dagger - \hat{\psi}'^\dagger \hat{\psi}) \hat{\psi}' d^3 \vec{x}' = \int V' \hat{\psi}' \delta^3(\vec{x} - \vec{x}') d^3 \vec{x}' = V \hat{\psi}$$

- Ecuația de mișcare (2.8) pentru operatorul $\hat{\psi}(x)$ de câmp Schrödinger este:

$$i\hbar \frac{d\hat{\psi}}{dt} = [\hat{\psi}, \hat{H}_{Sch}] = - \frac{\hbar^2}{2m} \hat{\nabla}^2 \hat{\psi} + V \hat{\psi} \quad (2.11)$$

Am regăsit ecuația Schrödinger din mecanica cuantică pentru particulă.

2.1.2 Ecuațiile de câmp cuantic scalar (Klein-Gordon) $\hat{\varphi}$

• Ecuația de mișcare pentru operatorul Heisenberg $\hat{\varphi}_i(\vec{x}, t)$ este:

$$i\hbar \frac{\partial \hat{\varphi}_i(x)}{\partial t} = [\hat{\varphi}_i(x), \hat{H}_{KG}] \quad (2.12)$$

• Hamiltonian-ul de câmp Klein-Gordon exprimat prin $\hat{\varphi}$ și $\hat{\pi}$:

$$\hat{H}_{KG} = \int \frac{1}{2} \left(\hat{\pi}^2(x) + (\hat{\nabla} \hat{\varphi}(x))^2 + m^2 \hat{\varphi}^2(x) \right) d^3 \vec{x} \quad (2.13)$$

deoarece $i\hbar \frac{d\hat{H}}{dt} = [\hat{H}, \hat{H}] \equiv 0 \Rightarrow \hat{H}_{KG}$ e independent de t

- *Relațiile de comutare* pentru $\hat{\varphi}$ și $\hat{\pi}$ la același t_0 , se obțin prin trecerea $\hat{x} \rightarrow \hat{\varphi}$ și $\hat{p} \rightarrow \hat{\pi} = \hat{\dot{\varphi}}$ a relațiilor $[\hat{x}_i, \hat{x}_j] = [\hat{p}_i, \hat{p}_j] = 0$ și $[\hat{x}_i, \hat{p}_j] = i\hbar \delta_{ij}$

$$[\hat{\varphi}(\vec{x}, t_0), \hat{\varphi}'(\vec{x}', t_0)] = [\hat{\pi}(\vec{x}, t_0), \hat{\pi}'(\vec{x}', t_0)] = 0 \quad (2.14)$$

$$[\hat{\varphi}(\vec{x}, t_0), \hat{\pi}'(\vec{x}', t_0)] = i\hbar \delta^3(\vec{x} - \vec{x}')$$

- Pentru câmpul Klein-Gordon real evaluăm comutatorul

$$[\hat{\varphi}, \hat{H}_{KG}] = \int [\hat{\varphi}(\vec{x}), \hat{H}_{KG}(\vec{x}')] d^3 \vec{x} \quad \text{adică conform (2.13) evaluăm} \quad \begin{cases} [\hat{\varphi}, \hat{\pi}'^2] \\ [\hat{\varphi}, (\hat{\nabla}' \hat{\varphi}')^2] \\ [\hat{\varphi}, \hat{\varphi}'^2] \end{cases}$$

• Pentru comutatorul 1, care e o valoare complexă (comută), atunci

$$[\hat{\varphi}, \hat{\pi}'^2] = \hat{\varphi} \hat{\pi}'^2 - \hat{\pi}'^2 \hat{\varphi} = \underbrace{\hat{\varphi} \hat{\pi}' \hat{\pi}' - \hat{\pi}' \hat{\pi}' \hat{\varphi}}_{i\hbar \delta^3 + \hat{\pi}' \hat{\varphi}} - \underbrace{\hat{\pi}' \hat{\pi}' \hat{\varphi}}_{\hat{\varphi} \hat{\pi}' - i\hbar \delta^3} = i\hbar \delta^3 \hat{\pi}' + \hat{\pi}' \hat{\varphi} \hat{\pi}' - \hat{\pi}' \hat{\varphi} \hat{\pi}' + i\hbar \delta^3 \hat{\pi}' = 2i\hbar \delta^3 \hat{\pi}' \quad (2.15)$$

• Pentru comutatorii 2 și 3 avem $[\hat{\varphi}(\vec{x}), \hat{\varphi}'(\vec{x}')] = 0 \Rightarrow$

$$\begin{cases} [\hat{\varphi}, \hat{\varphi}'^2] = 0 \\ [\hat{\varphi}, \hat{\nabla}' \hat{\varphi}'] = 0 \Rightarrow [\hat{\varphi}, (\hat{\nabla}' \hat{\varphi}')^2] = 0 \end{cases}$$

• Atunci, comutatorul căutat este: $[\hat{\varphi}, \hat{H}_{KG}] = \int i\hbar \delta^3(\vec{x}' - \vec{x}) \hat{\pi}'(\vec{x}') = i\hbar \hat{\pi}(\vec{x})$

- iar ecuația de mișcare (2.12) pentru operatorul de câmp Klein-Gordon $\hat{\varphi}(x)$ este:

$$i\hbar \frac{\partial \hat{\phi}}{\partial t} = [\hat{\phi}, \hat{H}_{KG}] = i\hbar \hat{\pi}(\vec{x})$$

sau

$$\boxed{\frac{\partial \hat{\phi}}{\partial t} = \hat{\pi}(\vec{x})} \quad (2.16)$$

2.1.3 Ecuatiile de câmp cuantic scalar (Klein-Gordon) $\hat{\pi}$

• Ecuatia de mișcare pentru operatorul Heisenberg $\hat{\pi}_i(\vec{x}, t)$ este:

$$i\hbar \frac{\partial \hat{\pi}_i(x)}{\partial t} = [\hat{\pi}_i(x), \hat{H}_{KG}] \quad (2.17)$$

• Hamiltonian-ul de câmp Klein-Gordon exprimat prin $\hat{\phi}$ și $\hat{\pi}$:

$$\hat{H}_{KG} = \int \frac{1}{2} \left(\hat{\pi}^2(x) + (\hat{\nabla} \hat{\phi}(x))^2 + m^2 \hat{\phi}^2(x) \right) d^3 \vec{x} \quad (2.18)$$

deoarece $i\hbar \frac{d\hat{H}}{dt} = [\hat{H}, \hat{H}] \equiv 0 \Rightarrow \hat{H}_{KG}$ e independent de t

- Pentru impulsul $\hat{\pi}$ Klein-Gordon evaluăm comutatorul

$$[\hat{\pi}, \hat{H}_{KG}] = \int [\hat{\pi}(\vec{x}), \hat{\mathcal{H}}_{KG}(\vec{x}')] d^3 \vec{x} \quad \text{folosind (2.14) și (2.18)} \quad \begin{cases} [\hat{\pi}, \hat{\pi}'^2] \\ [\hat{\pi}, (\hat{\nabla}' \hat{\phi}')^2] \\ [\hat{\pi}, \hat{\phi}'^2] \end{cases}$$

- Pentru comutatorul 1 avem: $[\hat{\pi}, \hat{\pi}'] = 0 \Rightarrow [\hat{\pi}, \hat{\pi}'^2] = 0$
- Pentru comutatorul 3 (folosind relația de comutare (2.14), avem: $[\hat{\pi}, \hat{\phi}'] = -i\hbar \delta^3(\vec{x}' - \vec{x})$ apoi, la fel ca în (2.15) $\Rightarrow [\hat{\pi}, \hat{\phi}'^2] = -2i\hbar \delta^3(\vec{x}' - \vec{x}) \cdot \hat{\phi}'$
- Pentru comutatorul 2:

$$[\hat{\pi}, \hat{\nabla}' \hat{\phi}'] = \hat{\nabla}' [\hat{\pi}, \hat{\phi}'] = -i\hbar \hat{\nabla}' \delta^3(\vec{x}' - \vec{x})$$

$$[\hat{\pi}, (\hat{\nabla}' \hat{\phi}')^2] = \hat{\pi} (\hat{\nabla}' \hat{\phi}')^2 - (\hat{\nabla}' \hat{\phi}')^2 \hat{\pi} = \overbrace{\hat{\pi} \hat{\nabla}' \hat{\phi}'}^{-i\hbar \hat{\nabla}' \delta^3 + \hat{\nabla}' \hat{\phi}' \hat{\pi}} \hat{\nabla}' \hat{\phi}' - \hat{\nabla}' \hat{\phi}' \overbrace{\hat{\nabla}' \hat{\phi}' \hat{\pi}}^{-i\hbar \hat{\nabla}' \delta^3 + \hat{\pi} \hat{\nabla}' \hat{\phi}'} =$$

$$= -i\hbar \hat{\nabla}' \delta^3 \hat{\nabla}' \hat{\phi}' + \cancel{\hat{\nabla}' \hat{\phi}' \hat{\pi} \hat{\nabla}' \hat{\phi}'} - i\hbar \hat{\nabla}' \hat{\phi}' \hat{\nabla}' \delta^3 - \cancel{\hat{\nabla}' \hat{\phi}' \hat{\pi} \hat{\nabla}' \hat{\phi}'} = -2i\hbar \delta^3 \hat{\nabla}'^2 \hat{\phi}'$$

- Comutatorul căutat este: $[\hat{\pi}, \hat{H}_{KG}] = \int [i\hbar \delta^3(\vec{x}' - \vec{x}) (\hat{\nabla}'^2 \hat{\phi}' - m^2 \hat{\phi}')] d^3 \vec{x}' = i\hbar \hat{\nabla}^2 \hat{\phi} - i\hbar m^2 \hat{\phi}$
- iar ecuația de mișcare (2.17) pentru operatorul impuls Klein-Gordon $\hat{\pi}(x)$ este:

$$i\hbar \frac{\partial \hat{\pi}}{\partial t} = [\hat{\pi}, \hat{H}_{KG}] = i\hbar (\hat{\nabla}^2 - m^2) \hat{\phi}$$

sau

$$\boxed{\frac{\partial \hat{\pi}(x)}{\partial t} = (\hat{\nabla}^2 - m^2) \hat{\varphi}(x)} \quad (2.19)$$

- Combinând ecuațiile $\frac{\partial \hat{\varphi}}{\partial t} = \hat{\pi}$ (2.16) și $\frac{\partial \hat{\pi}}{\partial t}$ (2.19) obținem:

$$\frac{\partial^2 \hat{\varphi}(x)}{\partial t^2} = \frac{\partial \hat{\pi}(x)}{\partial t} = (\hat{\nabla}^2 - m^2) \hat{\varphi}(x)$$

adică, regăsim ecuația Klein-Gordon din mecanica cuantică:

$$\left(\frac{\partial^2}{\partial t^2} - \hat{\nabla}^2 + m^2 \right) \hat{\varphi}(x) = 0$$

2.1.4 Operatorii de câmp scalar (Klein-Gordon) $\hat{\alpha}_k$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger$

(vezi 41-Cuantificare câmpuri clasice (19)-(23))

- φ ca soluția generală a ec. Klein-Gordon, scrisă ca operator este:
$$\hat{\varphi}(x) = \int d^3k \left(\hat{\alpha}_k e^{-i k \cdot x} + \hat{\alpha}_k^\dagger e^{i k \cdot x} \right) \quad \text{unde: } k \cdot x = \omega t - \vec{k} \cdot \vec{x} \quad (2.20)$$

- Pentru a găsi operatorii $\hat{\alpha}_k$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger$, folosim câmpurile $\hat{\varphi}(\vec{x}, 0)$ și $\hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0)$ la același timp $t_0 = 0$:
$$\begin{cases} \hat{\varphi}(\vec{x}, 0) = \int d^3k \left(\hat{\alpha}_k e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} + \hat{\alpha}_k^\dagger e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \right) \\ \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) = \int d^3k (-i \omega_k) \left(\hat{\alpha}_k e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} - \hat{\alpha}_k^\dagger e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \right) \end{cases} \quad (2.21)$$

și funcția $\delta^{(3)}$ scrisă sub forma,
$$\int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} = \delta^{(3)}(\vec{k}) \quad (2.22)$$

- Separăm operatorii din (2.21) cu $\delta^{(3)}(\vec{k})$ (2.22), prin integrare tip $\int d^3k f(\vec{k}) \delta^{(3)}(\vec{k}) = f(0)$, deci înmulțim (2.21) cu (2.22)
$$\begin{cases} \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} \hat{\varphi}(\vec{x}, 0) e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} = \hat{\alpha}_k + \hat{\alpha}_{-k}^\dagger \\ \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} = (-i \omega_k) (\hat{\alpha}_k - \hat{\alpha}_{-k}^\dagger) \end{cases} \quad (2.23)$$

- de unde
$$\begin{cases} \hat{\alpha}_k = \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} \left(\hat{\varphi}(\vec{x}, 0) + \frac{i}{\omega_k} \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) \right) e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \\ \hat{\alpha}_k^\dagger = \frac{1}{2} \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} \left(\hat{\varphi}(\vec{x}, 0) - \frac{i}{\omega_k} \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) \right) e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} \end{cases} \quad (2.24)$$

2.2 Soluții de câmp cuantic scalar (Klein-Gordon) $\hat{\varphi}$ și $\hat{\pi}$

(vezi 41-Cuantificare câmpuri clasice (24)-(26))

- Cu $\hat{\alpha}_k$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger$ (2.24), folosind $\hat{\pi} = \hat{\dot{\varphi}}$ (2.16) și rel. de comutare (2.14) la același t (câmpurile evaluate la poziții \vec{x} și \vec{x}' diferite, dar la același timp $t = t' = 0$) putem calcula
$$\begin{aligned} [\hat{\alpha}_k, \hat{\alpha}_{k'}^\dagger] &= -\frac{1}{4} \int \frac{d^3\vec{x} d^3\vec{x}'}{(2\pi)^6} \left\{ \frac{i}{\omega_{k'}} [\hat{\varphi}(\vec{x}, 0), \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}', 0)] + \frac{i}{\omega_k} [\hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0), \hat{\varphi}(\vec{x}', 0)] \right\} e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x} + i \vec{k}' \cdot \vec{x}'} \\ &= -\frac{1}{4} \int \frac{d^3\vec{x} d^3\vec{x}'}{(2\pi)^6} \left\{ \frac{i}{\omega_{k'}} [i \delta^{(3)}(\vec{x} - \vec{x}')] + \frac{i}{\omega_k} [i \delta^{(3)}(\vec{x} - \vec{x}')] \right\} e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x} + i \vec{k}' \cdot \vec{x}'} \\ &= \frac{1}{4} \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^6} \left\{ \frac{1}{\omega_{k'}} + \frac{1}{\omega_k} \right\} e^{-i (\vec{k} - \vec{k}') \cdot \vec{x}} = \frac{1}{(2\pi)^3 2\omega_k} \delta^{(3)}(\vec{k} - \vec{k}') \end{aligned}$$

- Definim operatorii de creare $\hat{a}_k^\dagger = \hat{\alpha}_k^\dagger \sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}$ și anihilare $\hat{a}_k = \hat{\alpha}_k \sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}$ atunci relațiile de comutare între operatorii de creare și anihilare sunt:
$$[\hat{a}_k, \hat{a}_{k'}^\dagger] = \delta^{(3)}(\vec{k} - \vec{k}') \quad (2.25)$$

- Am regăsit prin (2.25) relațiile de comutare $[\hat{a}, \hat{a}^\dagger] = 1$ (2.4) pt. operatorii de oscilator armonic cuantic, de data asta pentru operatorii de câmp:

- Inlocuind în (2.20) $\hat{\alpha}_k = \frac{\hat{a}_k}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}}$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger = \frac{\hat{a}_k^\dagger}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}}$, operatorii $\hat{\varphi}(x)$ și $\hat{\pi}(x)$ devin

$$\hat{\varphi}(x) = \int \frac{d^3k}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}} \left(\hat{a}_k e^{-i k \cdot x} + \hat{a}_k^\dagger e^{i k \cdot x} \right) \quad \text{unde } k \cdot x = \omega t - \vec{k} \cdot \vec{x} \quad (2.26)$$

$$\hat{\pi}(x) = \hat{\dot{\varphi}}(x) = \int \frac{d^3k}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}} (-i \omega_k) \left(\hat{a}_k e^{-i k \cdot x} - \hat{a}_k^\dagger e^{i k \cdot x} \right) \quad (2.27)$$

2.2.1 Soluții discrete și soluții continue de câmp cuantic scalar

- Reluăm Lagrangian-ul de câmp liber relativist (Klein-Gordon) scris acum pentru operatori de câmp cuantic:

$$\mathcal{L}(\hat{\varphi}, \hat{\varphi}^\dagger) = \frac{1}{2} (\hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi} - \nabla \hat{\varphi}^\dagger \cdot \nabla \hat{\varphi} - m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi})$$

$$= \frac{1}{2} (\partial_\mu \hat{\varphi}^\dagger \partial^\mu \hat{\varphi} - m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi})$$
- Ecuația de mișcare Euler-Lagrange (ecuația de câmp)

$$\frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \hat{\varphi}} - \frac{\partial}{\partial t} \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial \dot{\hat{\varphi}}} - \nabla \cdot \frac{\partial \mathcal{L}}{\partial (\nabla \hat{\varphi})} = 0$$

- Conduce la ecuația de câmp K-G real $\hat{\varphi}$

$$(\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2) \hat{\varphi} = 0 \quad \text{sau} \quad (\partial_\mu \partial^\mu + m^2) \hat{\varphi} = 0 \quad (2.28)$$

- Similar pt. ecuația de câmp K-G complex $\hat{\varphi}^\dagger$

$$(\partial_t^2 - \nabla^2 + m^2) \hat{\varphi}^\dagger = 0 \quad \text{sau} \quad (\partial_\mu \partial^\mu + m^2) \hat{\varphi}^\dagger = 0 \quad (2.29)$$

- soluții discrete de unde plane orthonormate (cu constrângeri de volum) soluții continue de unde plane orthonormate (fără constrângeri de volum)

$$\left\{ \begin{array}{l} \hat{\varphi}(x) = \sum_{\vec{k}} \frac{1}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}}}} (\hat{a}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}) \\ \hat{\varphi}^\dagger(x) = \sum_{\vec{k}} \frac{1}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}}}} (\hat{b}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}) \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \hat{\varphi}(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} (\hat{a}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}) \\ \hat{\varphi}^\dagger(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} (\hat{b}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}) \end{array} \right.$$

- Comutatorii coeficienților de stări discrete sunt (2.4), iar cei de stări continue sunt (2.25):

$$[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] = [\hat{b}(\vec{k}), \hat{b}^\dagger(\vec{k}')] = \delta_{\vec{k}\vec{k}'} \quad (2.4) \quad [\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] = [\hat{b}(\vec{k}), \hat{b}^\dagger(\vec{k}')] = \delta(\vec{k} - \vec{k}') \quad (2.25)$$

•

2.3 Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții discrete

- Acum avem două componente de câmp $\hat{\varphi}$ și $\hat{\varphi}^\dagger$, și două câmpuri conjugate $\hat{\pi}$ și $\hat{\pi}^\dagger$.

$$\left. \begin{array}{l} \text{Hamiltonian-ul de câmp scalar relativist (Klein-Gordon) scris acum} \\ \text{prin operatorii de câmp cuantic:} \end{array} \right\} \begin{array}{l} \text{Cu Lagrangianul } \mathcal{L} = \partial_\mu \hat{\varphi}^\dagger \partial^\mu \hat{\varphi} - m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi} \text{ avem} \\ \mathcal{H}(\hat{\varphi}, \hat{\pi}) = \hat{\pi} \hat{\varphi} + \hat{\pi}^\dagger \hat{\varphi}^\dagger - \mathcal{L} = (\hat{\varphi} \hat{\pi}^\dagger + \nabla \hat{\varphi}^\dagger \cdot \nabla \hat{\varphi} + m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi}) \end{array}$$

- Să evaluăm Hamiltonian-ul total, exprimat prin componentele discrete $\hat{\varphi}$ și $\hat{\varphi}^\dagger$:

$$H = \int \mathcal{H} d^3x = \int (\hat{\varphi} \hat{\pi}^\dagger + \nabla \hat{\varphi}^\dagger \cdot \nabla \hat{\varphi} + m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi}) d^3x =$$

$$= \int \left(\sum_{\vec{k}} \frac{\partial}{\partial t} \overbrace{\frac{1}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}}}} [\hat{a}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}]}^{\hat{\varphi}} \right) \left(\sum_{\vec{k}'} \frac{\partial}{\partial t} \overbrace{\frac{1}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}'}}} [\hat{b}(\vec{k}') e^{-ik' \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{ik' \cdot x}]}^{\hat{\varphi}^\dagger} \right) d^3\vec{x}$$

$$+ \int (-\partial_i \hat{\varphi}^\dagger \partial^i \hat{\varphi} + m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi}) d^3\vec{x} \quad (2.30)$$

- Linia din mijloc, adică termenul $\int \hat{\varphi} \hat{\pi}^\dagger d^3x$, după efectuarea derivatei temporale, devine:

$$\int \left(\sum_{\vec{k}} \frac{i\omega_{\vec{k}}}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}}}} [-\hat{a}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}] \right) \left(\sum_{\vec{k}'} \frac{i\omega_{\vec{k}'}}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}'}}} [-\hat{b}(\vec{k}') e^{-ik' \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{ik' \cdot x}] \right) d^3\vec{x}$$

$$\text{sau} \quad \sum_{\vec{k}} \sum_{\vec{k}'} \left(\frac{-\sqrt{\omega_{\vec{k}} \omega_{\vec{k}'}}}{2V} \int [-\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}') e^{-ik \cdot x} e^{-ik' \cdot x} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{-ik \cdot x} e^{ik' \cdot x}] d^3x \right)$$

$$+ \sum_{\vec{k}} \sum_{\vec{k}'} \left(\frac{\sqrt{\omega_{\vec{k}} \omega_{\vec{k}'}}}{2V} \int [-\hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}^\dagger(\vec{k}') e^{ik \cdot x} e^{-ik' \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{ik \cdot x} e^{ik' \cdot x}] d^3x \right)$$

•

2.3.1 Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții discrete (cont.)

- Inițial luăm primul termen din integrala (2.30), $\int \hat{\phi} \hat{\phi}^\dagger d^3x = \sum_{\vec{k}} \sum_{\vec{k}'} \left(\frac{\sqrt{\omega_{\vec{k}}} \sqrt{\omega_{\vec{k}'}}}{2V} \int \left[-\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}') e^{-ik \cdot x} e^{-ik' \cdot x} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{-ik \cdot x} e^{ik' \cdot x} \right] + \left[\hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}') e^{ik \cdot x} e^{-ik' \cdot x} - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{ik \cdot x} e^{ik' \cdot x} \right] d^3x \right)$
- Sumele după \vec{k} și \vec{k}' se iau de la $-\infty$ la $+\infty$ (pe cele 3 direcții x, y și z).

Toți termenii prin integrare (produse de funcții proprii ortonormate) între limitele de graniță, sunt nuli, cu excepția celor cu $\vec{k}' = \vec{k}$ sau $\vec{k}' = -\vec{k}$. Explicităm $k \cdot x = \omega t - \vec{k} \cdot \vec{x}$,

$$\begin{aligned} \text{pt. } \vec{k}' = \vec{k} & \left[\begin{array}{c} \underbrace{-\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) e^{-i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \underbrace{e^{-i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} \\ + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) \underbrace{e^{i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{-i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \underbrace{e^{i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} \end{array} \right] + \\ \text{pt. } \vec{k}' = -\vec{k} & \left[\begin{array}{c} -\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(-\vec{k}) e^{-i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{-i(\omega_{-\vec{k}} t + \vec{k} \cdot \vec{x})} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) \underbrace{e^{-i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{i(\omega_{-\vec{k}} t + \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} \\ + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(-\vec{k}) \underbrace{e^{i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{-i(\omega_{-\vec{k}} t + \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) \underbrace{e^{i(\omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x})} e^{i(\omega_{-\vec{k}} t + \vec{k} \cdot \vec{x})}}_{=1} \end{array} \right] = \\ & \left[\begin{array}{c} -\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(-\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} \\ -\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} e^{2i\vec{k} \cdot \vec{x}} - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} e^{-2i\vec{k} \cdot \vec{x}} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) e^{2i\vec{k} \cdot \vec{x}} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(-\vec{k}) e^{-2i\vec{k} \cdot \vec{x}} \end{array} \right] \end{aligned}$$

- Termenii **marcați** reprezintă produse scalare de funcții proprii ortogonale (staționare), adică integrarea lor pe sp. de coordonate între limitele de graniță dau zero, sunt de tip $\int \sin \alpha x \sin \beta x dx$ (vezi stări cuantice pe cutie). Rămân doar cei nemarcați.
-

2.3.2 Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții discrete (cont.)

- Deci în integrala după primul termen (2.30) rămâne,

$$\begin{aligned} \int \hat{\phi} \hat{\phi}^\dagger d^3x &= \sum_{\vec{k}} \frac{\omega_{\vec{k}}}{2} \left(-\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(-\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} \right) \\ &= \sum_{\vec{k}} \frac{(\omega_{\vec{k}})^2}{2\omega_{\vec{k}}} \left(-\hat{a}(-\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} + \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) - \hat{b}^\dagger(-\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} \right) \end{aligned} \quad (2.31)$$

Schimbarea de semn pt. \vec{k} în I-ul și al IV-lea termen s-a făcut pt. uz ulterior, deoarece sumarea se face după toate val. \vec{k} (pozitive și negative), iar pt. orice \vec{k} avem alta cu $-\vec{k}$.

- Un calcul similar pentru termenul următor (cu derivatele spațiale) din (2.30) ne dă:

$$\begin{aligned} -\int \partial_i \hat{\phi}^\dagger \partial^i \hat{\phi} d^3x &= \int \partial_i \hat{\phi}^\dagger \partial_i \hat{\phi} d^3x = \\ &= \int \left(\sum_{\vec{k}} \frac{ik_i}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}}}} \left[\hat{b}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} - \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x} \right] \right) \left(\sum_{\vec{k}'} \frac{ik'_i}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}'}}} \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-ik' \cdot x} - \hat{b}^\dagger(\vec{k}') e^{ik' \cdot x} \right] \right) d^3x \\ &= \sum_{\vec{k}} \frac{\vec{k}^2}{2\omega_{\vec{k}}} \left(\hat{b}(\vec{k}) \hat{a}(-\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}) + \hat{b}(\vec{k}) \hat{b}^\dagger(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}^\dagger(-\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} \right) \end{aligned} \quad (2.32)$$

Notă: atât termenii funcție de \vec{k} cât și de $-\vec{k}$ au semnul schimbat, deoarece $k_i = -k'_i$.

- Similar, pentru termenul de masă din (2.30) obținem: $\int m^2 \hat{\phi}^\dagger \hat{\phi} d^3x =$
 $= \int m^2 \left(\sum_{\vec{k}} \frac{1}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}}}} \left[\hat{b}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x} \right] \right) \left(\sum_{\vec{k}'} \frac{1}{\sqrt{2V\omega_{\vec{k}'}}} \left[\hat{a}(\vec{k}') e^{-ik' \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}') e^{ik' \cdot x} \right] \right) d^3x$
 $= \sum_{\vec{k}} \frac{m^2}{2\omega_{\vec{k}}} \left(\hat{b}(\vec{k}) \hat{a}(-\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} + \hat{b}(\vec{k}) \hat{b}^\dagger(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}^\dagger(-\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} \right) \quad (2.33)$

2.3.3 Hamiltonian prin operator număr de particule - sol. discrete

- Adunând rezultatele (2.31), (2.32) și (2.33), și folosind relația $\vec{k}^2 + m^2 = (\omega_k)^2$ precum și relațiile de comutare a coeficienților:

$$[\hat{a}(\vec{k}), \hat{a}^\dagger(\vec{k}')] = [\hat{b}(\vec{k}), \hat{b}^\dagger(\vec{k}')] = \delta_{\vec{k}\vec{k}'} \text{ (sol. discrete); } = \delta(\vec{k} - \vec{k}') \text{ (sol. continui)} \quad (2.34)$$

- Hamiltonianul total de câmp cuantic scalar pentru stările de soluții discrete, este

$$\begin{aligned} \hat{H} &= \sum_{\vec{k}} \frac{\omega_k}{2} (\hat{a}(\vec{k})\hat{a}^\dagger(\vec{k}) + \hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}) + \hat{b}^\dagger(\vec{k})\hat{b}(\vec{k}) + \hat{b}(\vec{k})\hat{b}^\dagger(\vec{k})) \\ &= \sum_{\vec{k}} \omega_k \left(\hat{a}^\dagger(\vec{k})\hat{a}(\vec{k}) + \frac{1}{2} + \hat{b}^\dagger(\vec{k})\hat{b}(\vec{k}) + \frac{1}{2} \right) = \sum_{\vec{k}} \omega_k \left(\hat{N}_a(\vec{k}) + \frac{1}{2} + \hat{N}_b(\vec{k}) + \frac{1}{2} \right) \end{aligned} \quad (2.35)$$

- Valoarea proprie a Hamiltonian-ului (2.35), pentru o stare dată, este energia totală a stării respective. De exemplu, pentru o stare multiparticulă: 1 particulă cu energia ω_p , 2 particule cu energia ω_q și 1 particulă cu energia ω_r , avem

$$\begin{aligned} E_{tot} |\varphi_p 2\varphi_q \varphi_r\rangle &= (\omega_p + 2\omega_q + \omega_r) |\varphi_p 2\varphi_q \varphi_r\rangle \quad \text{adică, ecuația cu val. proprii} \\ \hat{H} |\varphi_p 2\varphi_q \varphi_r\rangle &= \sum_{\vec{k}} \omega_k \left(\hat{N}_a(\vec{k}) + \frac{1}{2} + \hat{N}_b(\vec{k}) + \frac{1}{2} \right) |\varphi_p 2\varphi_q \varphi_r\rangle \quad (2.36) \\ &= \left(n_p \omega_p + n_q \omega_q + n_r \omega_r + (1/2 \text{ energia stării de vacuum}) \right) |\varphi_p 2\varphi_q \varphi_r\rangle \end{aligned}$$

- In concluzie, operatorii \hat{N}_a și \hat{N}_b sunt operatorii număr de particule. De notat că dacă am fi folosit în (2.35) "ordonarea normală" (care presupune că operatorii comută, chiar dacă sunt ne-comutatori), nu am fi obținut factorii 1/2 de mai sus.

2.4 Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții continui

- Folosind soluțiile continui $\hat{\varphi}$ și $\hat{\varphi}^\dagger$ (reamintim: $k \cdot x = \omega_{\vec{k}} t - \vec{k} \cdot \vec{x}$)

$$\begin{cases} \hat{\varphi}(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} (\hat{a}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}) \\ \hat{\varphi}^\dagger(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} (\hat{b}(\vec{k}) e^{-ik \cdot x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}) e^{ik \cdot x}) \end{cases}$$

$$H = \int \mathcal{H} d^3 x = \int (\hat{\varphi} \hat{\varphi}^\dagger + \nabla \hat{\varphi}^\dagger \cdot \nabla \hat{\varphi} + m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi}) d^3 x = \quad \text{după derivarea temporală}$$

Hamiltonian-ul total, este:

$$\int \left(\int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}}}} [-\hat{a}(\vec{k}) e^{-ikx} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) e^{ikx}] \right) \left(\int \frac{d^3 \vec{k}'}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_{\vec{k}'}}} [-\hat{b}(\vec{k}') e^{-ik'x} + \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{ik'x}] \right) d^3 \vec{x}$$

- Linia din mijloc, adică termenul $\int \hat{\varphi} \hat{\varphi}^\dagger d^3 x$, devine:
$$\int \left(-\partial_i \hat{\varphi}^\dagger \partial^i \hat{\varphi} + m^2 \hat{\varphi}^\dagger \hat{\varphi} \right) d^3 \vec{x} \quad (2.37)$$

$$\int \left[\int \left(\frac{1}{2(2\pi)^3} \int \frac{-\omega_{\vec{k}} \omega_{\vec{k}'}}{\sqrt{\omega_{\vec{k}} \sqrt{\omega_{\vec{k}'}}} \left[\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}') e^{-ik \cdot x} e^{-ik' \cdot x} - \hat{a}(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(\vec{k}') e^{-ik \cdot x} e^{ik' \cdot x} \right] d^3 \vec{x} \right) d^3 \vec{k}' \right] d^3 \vec{k}$$

- Folosind: $\delta^3(\vec{k} - \vec{k}') = \frac{1}{(2\pi)^3} \int e^{i(\vec{k} - \vec{k}') \cdot \vec{x}} d^3 \vec{x}$ în integrarea după $d^3 \vec{x}$, avem similar (2.31)

$$\int \frac{\omega_{\vec{k}}}{2} \left[-\hat{a}(\vec{k}) \hat{b}(-\vec{k}) e^{-2i\omega_{\vec{k}} t} + \underbrace{\hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k})}_{\hat{a}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}(\vec{k}) + \delta(\vec{k}-\vec{k})} + \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{b}(\vec{k}) - \hat{b}^\dagger(\vec{k}) \hat{a}^\dagger(-\vec{k}) e^{2i\omega_{\vec{k}} t} \right] d^3 \vec{k}$$

- Folosind relațiile de comutare (2.34) pentru soluții continui și evaluând ultima linie din (2.37) similar cu cazul discret (2.32-2.33) obținem o expresie similară (2.35)

$$H = \int \omega_k \left(N_a(\vec{k}) + \frac{1}{2} \delta(0) + N_b(\vec{k}) + \frac{1}{2} \delta(0) \right) d^3 \vec{k} \quad (2.38)$$

2.4.1 Hamiltonian de câmp cuantic scalar - soluții continue

- **Observație:** $\delta(0)$ reprezintă contribuția energiei de vacuum. Este infinită și are unități de $1/k^3$ (inversul impulsului la puterea a 3-a). Deoarece $k = 2\pi/\lambda$, acesta are dimensiunea de volum (lungime la puterea a 3-a). Astfel, $\delta(0)$ reprezintă un volum infinit, întregul spațiu. Atunci, densitatea de Hamiltonian, adică densitatea energiei de vacuum este

$$\mathcal{H}_{vac} = \frac{H_{vac}}{V} = \int \omega_{\vec{k}} \left(\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \right) d^3 \vec{k} \quad \left(\begin{array}{l} \text{energia de vacuum din uni-} \\ \text{tatea de vol. din spațiul fizic} \end{array} \right) \quad (2.39)$$

Notă: Energia este $\hbar\omega$.

În (2.39) ca în toate relațiile din QFT, folosim unități cu $\hbar = c = 1$.

2.5 Test

Slideuri suplimentare (de sarit)

De fapt, dacă interpretăm \hat{a}_k și \hat{a}_k^\dagger ca operatori de creare și anihilare, aceștia satisfac relația de comutare cu hamiltonian-ul

$$[\hat{H}, \hat{a}_k^\dagger] = \omega_k \hat{a}_k^\dagger, \quad [\hat{H}, \hat{a}_k] = -\omega_k \hat{a}_k \quad (2.40)$$

astfel acești operatori conduc la crearea și anihilarea de particule. În hamiltonian-ul (??), putem înlocui explicit câmpurile prin \hat{a}_k^\dagger și \hat{a}_k și folosind relația de comutare (2.25), obținem expresia hamiltonian-ului în termeni de \hat{a}_k^\dagger și \hat{a}_k . După câteva operații algebrice, obținem

$$\begin{aligned} H = & \frac{1}{2} \int \frac{d^3 k}{2\omega_k} \left[\hat{a}_k \hat{a}_{-k} \exp(-2i\omega_k t) (-\omega_k^2 + \mathbf{k}^2 + m^2) \right. \\ & + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k (\omega_k^2 + \mathbf{k}^2 + m^2) \\ & + \hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger (\omega_k^2 + \mathbf{k}^2 + m^2) \\ & \left. + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-k}^\dagger \exp(2i\omega_k t) (-\omega_k^2 + \mathbf{k}^2 + m^2) \right] \end{aligned}$$

Deoarece $\omega_k^2 = \mathbf{k}^2 + m^2$, vom lăsa deoparte termenul dependent de timp și obținem

$$\hat{H} = \frac{1}{2} \int d^3 k \omega_k \left[\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right] \quad (2.41)$$

Acest rezultat este aproape identic cu cel obținut mai demult,

$$\hat{H} = \frac{1}{2} \int d^3 k \omega_k \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \quad (2.42)$$

Efectuând comutarea între \hat{a}_k și \hat{a}_k^\dagger din ecuația (2.41), obținem

$$\hat{H} = \int d^3 k \omega_k \left[\hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{1}{2} \delta^{(3)}(0) \right] \quad (2.43)$$

Dar nu pare corect. Ce este acum $\delta^{(3)}(0)$? Să revenim la problema normării într-un spațiu cub. Atunci

$$\hat{H} = \frac{1}{2} \sum_{\mathbf{k}} \omega_k \left[\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right] = \sum_{\mathbf{k}} \left[\hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{1}{2} \right] \quad (2.44)$$

astfel $\delta^{(3)}(0)$ este o sumă infinită de energii de nivel zero. Energia fiecărei asemenea contribuții este $\frac{1}{2}\omega_k$, și nu este zero. Cum există o infinitate de asemenea contribuții, obținem o energie infinită în starea fundamentală.

Acest lucru însă nu crează probleme, deoarece nu atât valoarea absolută a energiei este importantă. Sens fizic au doar diferențele de energie, care sunt finite. Deoarece întotdeauna se obține o energie infinită, vom încerca să profităm de ocazie și să înlăturăm această inadvertență pentru totdeauna. Pentru aceasta să amintim că energia

minimă în cazul *oscilatorului armonic* rezultă în urma *ambiguității de ordonare*. Cuantificarea *oscilatorului armonic* o puteam face pornind de la Hamiltonian-ul clasic (??)

$$H_{OA} = \frac{\omega}{2}(q - ip)(q + ip) \quad (2.45)$$

Dacă p și q sunt numere reale, acesta este identic cu hamiltonian-ul obișnuit $\frac{\omega}{2}(p^2 + q^2)$. Dacă însă p și q sunt operatori, acesta devine

$$\hat{H}_{OA} = \omega \hat{a}^\dagger \hat{a} \quad (2.46)$$

în locul celui obișnuit (vezi Anexa ?? (??)) $\omega(a^\dagger a + 1/2)$.

Astfel, printr-o ordonare potrivită putem elimina energia infinită (nefizică) din starea fundamentală.

Pentru un set de câmpuri libere $\phi_1(x_1), \phi_2(x_2), \dots, \phi_n(x_n)$, se definește *produsul normal ordonat*

$$: \phi_1(x_1) \dots \phi_n(x_n) : \quad (2.47)$$

ca un produs obișnuit, cu diferența că toți operatorii de creare se plasează la stânga, iar operatorii de anihilare se plasează la dreapta. Deoarece operatorii de creare comută între ei, la fel și cei de anihilare, această alegere specifică în mod unic ordinea de acțiune. Astfel, în loc de \hat{H} , putem folosi $: \hat{H} :$ iar energia infinită a stării fundamentale se va scrie

$$: \hat{H} := \int d^3k \omega_k \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \quad (2.48)$$